

Regeringens proposition

1979/80:145

om åtgärder för att främja ungdomars utbildning i gymnasieskolan
m. m.

beslutad den 20 mars 1980.

Regeringen förelägger riksdagen vad som har upptagits i bifogade utdrag av regeringsprotokoll för de åtgärder eller de ändamål som framgår av föredragandenas hemställan.

På regeringens vägnar

THORBJÖRN FÄLLDIN

BRITT MOGÅRD

Propositionens huvudsakliga innehåll

För att stödja ungdomar under 18 år som efter avslutad grundskola varken genomgår utbildning eller har arbete skall kommunernas skolstyrelser enligt redan gällande bestämmelser bedriva uppföljande studie- och yrkesorientering i syfte att ge dessa ungdomar möjlighet till arbete, praktik eller utbildning. Detta är vad som brukar kallas skolstyrelsernas uppföljningsansvar.

De ungdomar i åldern 16–17 år som söker sig ut i arbetslivet har ofta svårt att finna stadigvarande sysselsättning där. En starkt bidragande orsak till detta är att de saknar yrkesutbildning.

Mot bakgrund av arbetsmarknadssituationen för ungdomar i den aktuella åldern och skolstyrelsernas uppföljningsansvar föreslås i propositionen olika åtgärder som syftar till att alla berörda 16–17-åringar skall kunna få en utbildning inom gymnasieskolan.

Utbildningsmöjligheterna avses bli förbättrade i första hand genom ett tillskott av intagningsplatser på gymnasieskolans reguljära yrkesinriktade linjer och specialkurser.

För ungdomar utan arbete i den aktuella åldern som trots detta inte direkt påbörjar en utbildning på linje eller specialkurs inom gymnasieskolan föreslås att de kommuner som har gymnasieskola skall kunna anordna introduktionsprogram för utbildning om högst fyra veckor. Dessutom föreslås en yrkesintroduktion om högst 40 veckor.

Introduktionsprogrammen skall syfta till att skapa intresse för utbildning och kunskaper om olika utbildningsalternativ. Yrkesintroduktionen skall innehålla utbildningsmoment för ifrågavarande yrke och ges en så långt som

möjligt individuell utformning. Den skall anordnas i samverkan med företag, institutioner m. m. och syfta till att ge erfarenheter och meriter för anställning. För yrkesintroduktionen skall en verksamhetsplan upprättas efter samråd med de lokala planeringsråden.

Introduktionsprogram och yrkesintroduktion föreslås tills vidare få formen av försöksverksamhet som organisatoriskt knyts till gymnasieskolan.

Statsbidrag föreslås utgå med 1 500 kr. för varje elev som deltar i introduktionsprogram för utbildning. För yrkesintroduktion föreslås statsbidrag med 250 kr. per elev och vecka.

Elever som deltar i introduktionsprogram och yrkesintroduktion föreslås få studiestöd enligt de regler som i allmänhet gäller för elever i gymnasieskolan.

Som en följd av dessa förbättringar i utbildningsmöjligheterna föreslås att arbetsmarknadspolitiska åtgärder i form av beredskapsarbete och arbetsmarknadsutbildning i framtiden i princip inte skall komma i fråga för 16- och 17-åringar. Regeringen föreslås dock få möjlighet att undantagsvis medge att sådana åtgärder får vidtas för ungdom under 18 år på orter där gymnasieskolan inte kan erbjuda utbildning som svarar mot de behov som föreligger. Arbetsgivare som den sista juni har ungdomar i åldrarna 16–17 år i beredskapsarbete och som ger dem fast anställning föreslås kunna få 75 procent av lönekostnaderna täckta i sex månader.

Ändringarna föreslås gälla fr. o. m. den 1 juli 1980.

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-03-20

Närvarande: statsministern Fälldin, ordförande, och statsråden Ullsten, Bohman, Mundebo, Wikström, Friggebo, Mogård, Dahlgren, Åsling, Söder, Burenstam Linder, Johansson, Wirtén, Holm, Andersson, Boo, Winberg, Adelson, Danell och Petri.

Föredragande: statsråden Mogård och Wirtén

Proposition om åtgärder för att främja ungdomars utbildning i gymnasieskolan m. m.

Statsrådet Mogård anför.

Med stöd av beslut av riksdagen har kommunernas skolstyrelser genom bestämmelser som regeringen meddelat ålagts skyldighet att bedriva uppföljande studie- och yrkesorientering för att stödja ungdomar som inte har fyllt 18 år och som efter avslutad grundskola varken genomgår utbildning eller har arbete. Denna uppföljande studie- och yrkesorientering – som brukar kallas uppföljningsansvar – skall bedrivas i syfte att ge dessa ungdomar möjlighet till arbete, praktik eller utbildning. Skolstyrelsen skall därför fortlöpande hålla sig underrättad om dessa ungdomars situation, utröna deras intresse för och möjligheter till fortsatt utbildning eller arbete samt lämna dem vägledning i sådana frågor. Studie- och yrkesorienteringen skall bedrivas i nära samverkan med berörda lokala statliga och kommunala organ, främst den offentliga arbetsförmedlingen och sociala centralnämnden eller motsvarande kommunala nämnd.

Över fyra femtedelar av 16-åringarna går f. n. i skolan, medan de övriga har sökt sig ut i arbetslivet.

Den grupp av 16- och 17-åringar som söker arbete har på senare år mött allt större svårigheter. Arbetslösheten bland 16- och 17-åringar är större än för någon annan åldersgrupp. Många ungdomar har fått erbjudas beredskapsarbete i brist på varaktigt sysselsättning.

De senaste årens utveckling har visat att antalet arbetstillfällen för ungdomar utan yrkesutbildning är ringa även i ett uppåtgående konjunkturskede. Samtidigt kan konstateras att många ungdomar efter nio års skolgång vill pröva något annat än en reguljär skolgång.

Den del av gymnasieskolan som utgörs av linjer och till linjer hörande specialkurser beräknas för läsåret 1980/81 omfatta 123 950 intagningsplatser.

vilket motsvarar 100 procent av antalet 16-åringar.

För övriga specialkurser, dvs. för kurser som är kortare än ett år eller kurser som kräver tidigare gymnasial utbildning eller viss ålder för tillträde, beräknas 30 330 årselevplatser under nästa läsår.

I budgetpropositionen har vidare angivits en ram om 3 000 årselevplatser för s. k. korta yrkesinriktade kurser, kurser för invandrarungdom och för specialkursen Studievägar och arbetsliv, orienteringskurs.

Hittills har flertalet elever fått sin yrkesutbildning i skolinstitutioner. Förslag har förelagts riksdagen om förändrade ekonomiska villkor för inbyggd utbildning inom industri och hantverk samt handel och för lärlingsutbildning för att ge ett ökat antal elever en viss del av sin utbildning i företag (prop. 1979/80:100 bil 12 s. 301). Genom att förlägga utbildningen delvis till skolinstitution och delvis till företag ges eleverna en bredare utbildning och ökad arbetslivserfarenhet. Härigenom frigörs utbildningsresurser i skolan som kan användas för att öka yrkesutbildningen i gymnasieskolan. Det nya statsbidraget skall utgå per individ vilket ger stor frihet i resursanvändningen.

Lärlingsutbildningen ingår inte i dag i gymnasieskolan. Den skall emellertid såsom försöksverksamhet fr. o. m. budgetåret 1980/81 utgöra en del av den gymnasiala utbildningen och ingå i den grupp av utbildningar som får det nya förbättrade statsbidraget. Företagens insatser vid lärlingsutbildning måste i samband härmed ökas väsentligt. Eleverna ges vidare tillfälle att följa viss teoretisk undervisning i gymnasieskolan som är av betydelse för kompetensen i yrket och för fortsatta studier.

Inom regeringskansliet har i augusti 1979 upprättats en promemoria benämnd Yrkesutbildning i företag för lediga jobb. I denna föreslogs nya regler för företagsförlagd utbildning inom gymnasieskolans ram med syfte att bekämpa ungdomsarbetslösheten och göra gymnasieskolan attraktiv för nya grupper. Promemorian har för yttrande remitterats till arbetsmarknadens parter.

På grundval av vad som framkommit bl. a. i samband med beredningen av promemorian och yttrandena däröver kommer chefen för arbetsmarknadsdepartementet och jag i det följande att föreslå olika åtgärder som syftar till att alla berörda 16- och 17-åringar skall kunna få en utbildning inom gymnasieskolan.

Statsråden Wirtén och Mogård anmäler sina förslag. Anförandena och förslagen redovisas i underprotokollen för arbetsmarknadsdepartementet och utbildningsdepartementet.

Statsrådet Mogård hemställer att regeringen i en proposition förelägger riksdagen vad statsrådet Wirtén och hon har anfört för de åtgärder eller ändamål som de har hemställt om.

Regeringen ansluter sig till föredragandenas överväganden och beslutar att genom proposition förelägga riksdagen vad föredragandena har anfört för de åtgärder eller ändamål som de har hemställt om.

Regeringen beslutar att de anföranden och förslag som redovisas i underprotokollen skall bifogas propositionen som *bilagorna 1 och 2*.

Utdrag
ARBETSMARKNADSDEPARTEMENTET PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-03-20

Föredragande: statsrådet Wirtén

Anmälan till proposition om åtgärder för att främja ungdomars utbildning i gymnasieskolan m. m.

1 Ungdomens arbetsmarknadssituation

1.1 Ungdomsarbetslöshetens utveckling

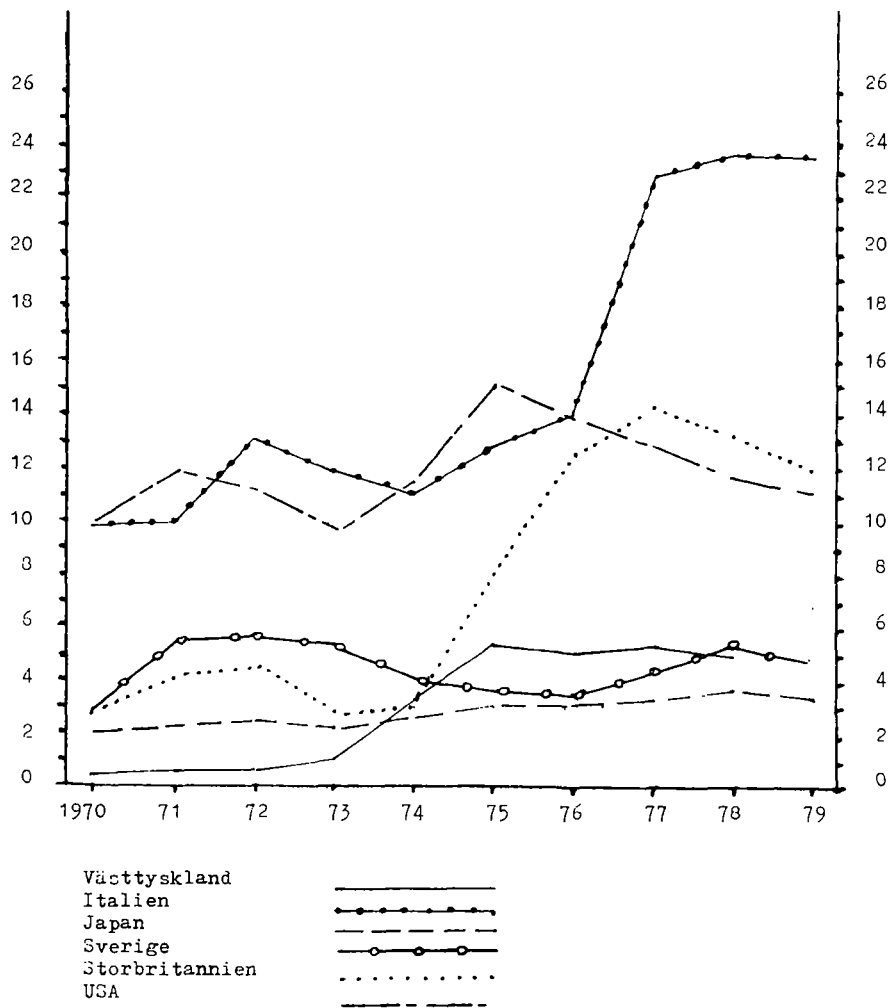
Svårigheter för unga att finna arbete är ett problem som drabbat många länder. Enligt OECD var år 1979 11,3 % av alla ungdomar i åldrarna under 25 år arbetslösa i OECD-området. Det svarar mot drygt sex miljoner unga. Den högsta relativa arbetslösheten fanns i Italien (23,7 %) och Spanien (21,4 %), medan Japan (3,2 %), Sverige (4,9 %) och Nya Zeeland (3,6 %) redovisade förhållandevis låga tal.

Utvecklingen under 1970-talet visar betydande likheter i de olika länderna. Av figuren framgår att flera länder upplevt sprängvisa ökningar i ungdomsarbetslösheten under de två senaste lågkonjunkturerna. Under uppgångskonjunkturerna vid mitten och slutet av decenniet inträdde en viss nedgång, men någon återgång till de låga arbetslöshetsnivåer som rådde vid 1970-talets början har inte skett. Under perioden som helhet har arbetslösheten således ökat i de berörda länderna trots att alla länder har satt in särskilda åtgärder för att stödja de unga på arbetsmarknaden. Åtgärderna har till sin karaktär varit relativt likartade i de flesta länder, men omfattningen har skiftat starkt. Ekonomisk stimulans till arbetsgivare som anställer unga och olika utbildningsinsatser har dominerat. I några länder har detta kombinerats med stimulans av ekonomin.

Arbetslösheten bland de unga i Sverige har kunnat reduceras under år 1979. Den förbättrade konjunkturen spelar här en väsentlig roll, men även de särskilda åtgärder som har vidtagits för att motverka ungdomsarbetslösheten har bidragit till detta resultat. Trots nedgången ligger arbetslösheten dock fortfarande på en otillfredsställande hög nivå. En konjunkturuppgång löser endast delvis ungdomarnas arbetsmarknadsproblem. Detta beror på att andra faktorer än konjunkturläget har stor betydelse för ungdomarnas

Relativ arbetslöshet för ungdomar under 25 år i ett antal länder, åren 1970 - 79.

Procent

möjligheter att få sysselsättning.

De strukturella förändringarna på arbetsmarknaden har eliminerat många sådana arbeten som förr fungerade som inkörspport till arbetslivet. Andra arbeten har visserligen kommit i stället, men för att få dem måste man uppfylla andra villkor. Kravet på utbildning har skärpts även för vad som normalt betecknas som enkla ingångsjobb.

Konjunkturutvecklingen har nu varit på väg uppåt i snart två år. Uppgången har dock varit långsam och började dessutom från ett extremt dåligt utgångsläge. Fortfarande är antalet lediga platser lägre än antalet arbetslösa, och det råder stora obalanser mellan efterfrågan och utbud på arbetskraft. Den geografiska obalansen mellan skogslänen och övriga delar av landet kvarstår också. Som framhålls i årets budgetproposition beräknas industrins arbetskraftsefterfrågan fortsätta att öka under första halvåret 1980, medan utvecklingen därefter framstår som mera osäker.

Efterfrågan på arbetskraft gäller till övervägande del personer med yrkesutbildning. Inom industrin uppgav i december 1979 drygt 40 % av företagen till konjunkturinstitutet att de hade brist på yrkesarbetare, och även i byggsektorn liksom inom vården och skolväsendet råder i stora delar av landet brist på utbildad arbetskraft. Inom industrisektorn är det framför allt verkstadsindustrin som behöver fler yrkesutbildade. För dem som saknar gångbar yrkesutbildning är läget fortfarande svårt på de flesta håll i synnerhet för de unga kvinnorna. Kvinnorna i åldrarna 16–19 år har en arbetslöshet som ligger flera procentenheter högre än för männen i samma ålder.

Nuvarande svårigheter kommer att kvarstå om inte nya åtgärder vidtas för att intressera de arbetssökande ungdomarna för yrkesutbildning. Det finns samtidigt uppenbara risker för att den f. n. gynnsamma konjunkturutvecklingen liksom industrins angelägna strukturella förnyelse bromsas av rekryteringssvårigheter i vissa företag.

Som framgår av det föregående kan ungdomarnas svårigheter i huvudsak tillskrivas tre företeelser: strukturella förändringar på arbetsmarknaden, brist på yrkesutbildning och konjunkturutvecklingen. Därför har de särskilda ungdomsinsatserna gällt i huvudsak tre områden: arbetsförmedling, utbildning och sysselsättningsskapande åtgärder.

1.2 Vidtagna åtgärder

1.2.1 Arbetsförmedling

Arbetsförmedlingen lägger ner stor möda på att stödja arbetslösa ungdomar som har otillräcklig utbildning. Detta förhållande, som även gäller andra utsatta grupper på arbetsmarknaden, t. ex. handikappade, är en av förklaringarna till att statsmakterna under 1970-talet satsat stora resurser på förmedlingsverksamheten. Arbetsförmedlingen har under 1970-talet sålunda förstärkts med drygt 2 100 nya tjänster. Ungdomarnas problem kan dock

inte lösas enbart genom en satsning på förmedlingsverksamhet. Det är också angeläget att finna nya och mera effektiva vägar för att slussa in ungdomarna i arbetslivet.

På många förmedlingar har särskilda ungdomsgrupper inrättats. Särskilda informationskampanjer har genomförts för att bl. a. informera arbetsgivare om de stödåtgärder som står till buds för att anställa ungdomar. Nya former för yrkesvägledning har prövats i form av vägledningsgrupper, ALU-kurser (Arbetsliv och Utbildning), m. m. Finska yrkesvägledare har lånats in för att bistå de finska ungdomar som möter särskilda svårigheter på den svenska arbetsmarknaden. Unga som får arbete utanför hemorten har beviljats två fria hemresor i månaden för att kunna hålla kontakten med hemorten.

1.2.2 Utbildning

I årets budgetproposition har för budgetåret 1980/81 medel beräknats för 123 950 intagningsplatser i gymnasieskolans direkt grundskoleanknutna utbildningslinjer. Detta innebär att antalet budgeterade intagningsplatser motsvarar hela årskullen 16-åringar.

Samarbetet mellan skola, arbetsliv och arbetsmarknadsmyndigheterna har förstärkts organisatoriskt genom inrättande av lokala planeringsråd (SSA-råd).

Skolstyrelserna har med stöd av riksdagsbeslut ålagts ett uppföljningsansvar för alla ungdomar som slutar grundskolan. Detta ansvar innebär att skolstyrelsen för att stödja ungdom under 18 år som efter avslutad grundskola varken genomgår utbildning eller har arbete skall bedriva uppföljande studie- och yrkesorientering i syfte att ge möjlighet till arbete, praktik eller utbildning.

Sedan ett par år har skolstyrelserna haft möjlighet att erbjuda ungdomar som inte börjat gymnasieskolans linjer eller specialkurser s. k. kortkurser på mellan två och tio veckor. Syftet med dessa är i första hand att stimulera intresset för fortsatt utbildning i gymnasieskolan. Kurserna är främst att se som allmänt vägledande inför valet av yrke och utbildning. Inom arbetsmarknadsutbildningen har de s. k. ALU-kurserna, som ordnas för arbetslös ungdom, ett liknande innehåll. Såväl vid kortkurser som vid ALU-kurser har flertalet av eleverna kunnat få utbildningsbidrag enligt särskilda regler. ALU-kurserna har från den 1 januari 1980 organisatoriskt förts över till de nyinrättade arbetsmarknadsinstituten (AMI).

Olika åtgärder har vidtagits inom gymnasieskolan i syfte att stödja dem som slutar grundskolan. Höstterminen 1979 ordnade flera kommuner kortkurser i form av särskilda introduktionskurser på fem veckor. Till dessa kallades ungdomar som våren 1979 slutade grundskolan och inte hade sökt eller inte hade fått plats i gymnasieskolan. Syftet var att fånga upp de ungdomar som under sommaruppehållet inte lyckats lösa sin utbildnings- eller sysselsättningsfråga. På flera av de orter där kurserna anordnades har

många ungdomar kunnat erbjudas plats inom gymnasieskolans ordinarie kursutbud genom att vakanser uppstått. Andra har fått utbildning utanför gymnasieskolan och ytterligare en grupp har genom samarbete med arbetsförmedlingarna kunnat beredas arbete på öppna marknaden eller beredskapsarbete.

En del ungdomar uppfattar gymnasieskolan som alltför teoretisk. Mot den bakgrunden beslutade riksdagen 1978 om försök med individualiserad gymnasial utbildning för vissa ungdomar, de s. k. KUB-försöken. I dessa försök som pågår på 14 orter kombineras korta kurser och beredskapsarbete i syfte att ge yrkesutbildning. Också i en del kommuner som inte formellt omfattas av försöksverksamheten erbjuds olika former av varvad utbildning.

För att få tillträde till arbetsmarknadsutbildning måste man enligt huvudregeln ha fyllt 20 år. Undantag görs bl. a. för handikappade och ungdomar som har försörjningsplikt mot eget barn. Vidare får den som inte fyllt 20 år men som uppfyller villkoren för kontant arbetsmarknadsstöd beviljas arbetsmarknadsutbildning vid särskilt anordnade kurser. Under senare år har arbetsmarknadsutbildningens resurser alltmer kommit att utnyttjas för arbetslösa ungdomar. Skolöverstyrelsen (SÖ) och arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) har också kunnat köpa utbildningsplatser för arbetsmarknadsutbildning i näringslivet för arbetslösa ungdomars behov.

1.2.3 Syssetsättningskapande åtgärder

För de ungdomar som trots förmedlings- och utbildningsinsatser inte kunnat få ett stadigvarande arbete har arbetsförmedlingen sökt finna lämpliga beredskapsarbeten. Så långt som möjligt har arbetena valts så att de skall ge yrkeserfarenhet och möjlighet till fortsatt arbete. Arbetena är vanligen begränsade till minst tre och högst sex månader.

Regeringen har genom skilda beslut under de senaste åren förbättrat möjligheterna att anordna beredskapsarbeten för ungdomar och i synnerhet för dem under 20 år. Beredskapsarbeten för ungdomar har således kunnat anordnas inom alla sektorer av näringslivet – hos statliga myndigheter, kommuner, landsting, enskilda företag och organisationer. Till kommunala huvudmän utgår statsbidrag i allmänhet med 75 % av lönekostnaderna. Även till enskilda huvudmän – företag, organisationer m. fl. – har statsbidrag inom detta särskilda förmånssystem kunnat beviljas med 75 % av lönekostnaderna. För arbetshandikappade ungdomar har högre statsbidrag kunnat utgå. För att förbättra de kommunala beredskapsarbetena har ett särskilt statsbidrag getts för utbildnings- och handledarkostnader.

1.2.4 Åtgärdernas omfattning

Åtgärderna för arbetslös ungdom har haft stor omfattning. Som exempel kan nämnas att i april 1979 hade 44 000 ungdomar under 25 år beredskapsarbete och drygt 23 000 deltog i arbetsmarknadsutbildning. Totalt berördes således närmare 70 000 ungdomar av dessa insatser. Under hösten 1979 var konjunkturläget väsentligt bättre, och arbetslösheten bland de unga sjönk. Under augusti och september var arbetsmarknadsmyndigheterna därför återhållsamma med att ordna nya beredskapsarbeten. Under senhösten ökade beredskapsarbetena åter i omfattning, dock inte till samma höga nivå som nåddes våren 1979.

I följande tabell redovisas antalet ungdomar i arbetsmarknadsutbildning resp. beredskapsarbete vid årsskiftena 1978/79 och 1979/80.

		jan. -80	därav kvinnor	dec. -79	därav kvinnor	jan. -79	därav kvinnor	dec. -78	därav kvinnor
Beredskapsarbeten	16-17 år	7 938	4 289	8 391	4 547	11 116	5 413	11 172	5 405
	18-19 år	11 552	7 842	12 237	8 155	18 196	10 748	18 030	10 266
	20-24 år	7 649	4 217	7 824	4 225	12 671	6 065	11 961	5 530
Arbetsmarknads- utbildning	16-17 ¹ år	3 008	1 504	2 504	1 300	3 313	1 660	2 704	1 300
	18-19 ¹ år	2 600	1 300	2 400	1 300	3 200	1 600	2 500	1 700
	20-24 år	15 676	7 639	13 907	6 820	16 336	7 600	13 118	5 953
Summa	16-17 år	10 946	5 793	10 895	5 847	14 429	7 073	13 876	6 705
	18-19 år	14 152	9 142	14 637	9 455	21 396	12 348	20 530	11 966
	20-24 år	23 325	11 856	21 731	11 045	29 007	13 665	25 079	11 483

¹ Uppskattad fördelning inom åldersgruppen 16-19 år.

Fortfarande sysselsätts fler ungdomar under 20 år i beredskapsarbeten än i arbetsmarknadsutbildning. En förklaring härtill är de restriktioner som gäller för ungdomar under 20 år att delta i arbetsmarknadsutbildning.

Insatsernas storleksordning i ekonomiska termer kan belysas av utfallet för budgetåret 1978/79. Under detta budgetår har statens kostnader för *beredskapsarbeten* i åldersgruppen under 20 år uppgått till ca 880 milj. kr. Härav torde ca 350 milj. kr. falla på åldrarna upp t. o. m. 17 år.

Vad gäller *arbetsmarknadsutbildning* (AMU) har under det senaste året i genomsnitt ca 8 000 ungdomar under 20 år (4 000 under 18 år) deltagit i utbildning. De totala kostnaderna för utbildningsbidrag har beräknats till ca 180 milj. kr. Härtill kommer kostnaderna för anordnande av utbildningen som är svårare att beräkna eftersom vissa utbildningar är förlagda till det ordinarie utbildningsväsendet. Överslagsmässigt kan dessa kostnader för samhället totalt beräknas till drygt 150 milj. kr. (40 v. x 500 kr./v. x 8 000 elever).

Statens totala kostnader under 1978/79 för beredskapsarbeten och arbetsmarknadsutbildning för ungdomar under 20 år kan således sammanfattas enligt följande.

	-17 år	18-19 år
Beredskapsarbete	350 milj. kr.	530 milj. kr.
Arbetsmarknadsutbildning	165 milj. kr.	165 milj. kr.
Summa	515 milj. kr.	695 milj. kr.

Härtill kommer också kostnader för arbetslöshetsersättning samt kommunernas och enskilda företags kostnadsandel för beredskapsarbeten. Överslagsmässigt har kommunernas utgifter för beredskapsarbeten budgetåret 1978/79 uppgått till ca 200 milj. kr. för ungdomar under 20 år.

Inom ramen för arbetsmarknadspolitiska åtgärder har således ca 500 milj. kr. i statliga medel lagts ned under budgetåret 1978/79 för arbetslösa ungdomar under 18 år. Det bör därvid observeras att detta budgetår präglades av stora arbetsmarknadsproblem och därmed behov av omfattande insatser.

2 Behovet av insatser för 16- och 17-åringar utan yrkesutbildning

2.1 Utgångspunkter

Ungdom utan yrkesutbildning har en mycket svag ställning på arbetsmarknaden. Antalet lediga platser som står till buds på öppna marknaden för 16- och 17-åringar utan utbildning och erfarenhet är vanligen litet även på orter med förhållandevis god arbetsmarknad. För att få de lediga arbeten som finns måste 16- och 17-åringarna konkurrera med äldre ungdomar med eller utan gymnasieskoleutbildning. De yngsta har härvid bl. a. av formella skäl (åldersgräns m. m.) svårt att hävda sig.

Erfarenheterna visar dessutom att de som på grund av bristfällig yrkesutbildning har svårigheter vid inträdet på arbetsmarknaden också ofta har svårare än andra att hävda sig där senare i livet. Om de t. ex. drabbas av uppsägning tenderar de att ha svårare än andra att få ett nytt arbete och att därför bli arbetslösa längre tid. Övergången från skola till arbetsliv är således en avgörande punkt i varje människas liv. Samhället måste vara berett att stödja individen inför denna övergång. Behovet av stöd varierar från person till person: det ligger i sakens natur att en förhållandevis liten grupp ungdomar behöver ta i anspråk en stor del av resurserna för individuellt inriktade stödinsatser från både skolans och arbetsförmedlingens sida. Dessa insatser måste i hög grad göras innan ungdomarna söker sig ut på arbetsmarknaden och då främst i skolan. Ungdomarna måste få en adekvat förberedelse för arbetslivet.

Som statsrådet Mogård senare kommer att redovisa har gymnasieskolan under senare år gjort stora ansträngningar för att ta emot fler ungdomar och ge dem en lämplig utbildning. Under 1979 genomfördes av bl. a. arbetsmarknadspolitiska skäl en avsevärd ökning av utbildningskapaciteten på de yrkesinriktade linjerna. Vakanta utbildningsplatser på olika linjer har också i viss omfattning kunnat besättas med arbetslösa ungdomar som inte tidigare har kommit in och ibland inte ens sökt till gymnasieskolan.

Samhällets insatser för 16- och 17-åringar som saknar arbete bör enligt min mening i första hand ske inom gymnasieskolans ram. För att detta skall vara möjligt krävs för det första att gymnasieskolan bättre anpassas till ungdomarnas önskemål och arbetsmarknadens behov. Framför allt behöver nya utbildningar utvecklas som ger möjlighet till en relativt stark anknytning till arbetslivet. Inom gymnasieskolan pågår ett utvecklingsarbete med denna inriktning. För det andra måste de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna ha en sådan utformning att de inte kan uppfattas som ett konkurrerande alternativ till gymnasial utbildning.

Arbetsförmedlingens insatser för ungdom skall inriktas på att hjälpa de sökande till ett arbete. Förmedlingen har också gjort betydande insatser för att särskilt stödja de yngsta i detta syfte. Många ungdomar i 16-17-årsåldern har på detta sätt kunnat få ett arbete på öppna marknaden. Trots detta har det emellertid under senare år varit nödvändigt att vidta särskilda insatser såsom beredskapsarbete och arbetsmarknadsutbildning även för 16-17-åringar. Skolan har också genomfört specialåtgärder som t. ex. kortkurser. Dessa olika insatser har i många fall gjort det lättare för de berörda att få stadigvarande arbete. Men jag anser ändå att antalet 16- och 17-åringar i beredskapsarbeten och arbetsmarknadsutbildning under senare år har varit alltför stort sett mot bakgrund av min grundinställning att ungdomarna i första hand behöver en gymnasieskoleutbildning. Den jämförelsevis förmånliga lönen vid beredskapsarbeten liksom utbildningsbidragen vid arbetsmarknadsutbildning kan ha bidragit till att en del ungdomar har avstått från att gå i gymnasieskola. Detta är en olycklig effekt med tanke på vad som på lång sikt kan förutsättas ligga i ungdomarnas intresse.

Även från rent arbetsmarknadspolitiska utgångspunkter är det olyckligt att så många ungdomar har måst placeras i beredskapsarbeten under senare år. Jag vill erinra om att beredskapsarbeten skall bestå av arbetsuppgifter som annars skulle ha utförts vid en senare tidpunkt och som tidigareläggs av sysselsättningsskäl. Principiella skäl talar enligt min mening starkt emot att beredskapsarbeten utnyttjas på ett sådant sätt att de kan börja uppfattas som en mera permanent sysselsättningsmöjlighet för ungdom som inte går i gymnasieskolan. I den mån arbetsuppgifterna är av permanent karaktär bör de i stället utföras av personer som anställs på vanligt sätt.

2.2 Överläggningar med organisationer på arbetsmarknaden

Under hösten 1979 har inom arbetsmarknads- och utbildningsdepartementen – både före och efter regeringsombildningen i oktober – övervägts i vad mån det är möjligt att föreslå sådana förändringar av gymnasieskolan att denna redan från höstterminen 1980 kan erbjuda alternativ till beredskapsarbeten och arbetsmarknadsutbildning för dem som slutar grundskolan och inte får fast anställning. Överläggningar har därvid förts med arbetsmarknadens parter om möjligheterna att finna nya former för utbildning i företag och på andra arbetsplatser inom gymnasieskolans ram.

Underlag för dessa överläggningar har varit en inom utbildnings- och arbetsmarknadsdepartementen i augusti 1979 upprättad promemoria med titeln "Yrkesutbildning i företag för lediga jobb". I denna skisserades ett system för gymnasial utbildning som till sin huvuddel skulle vara förlagd till ett eller flera företag. De nuvarande statsbidragen till inbyggd utbildning och lärlingsutbildning föreslogs bli ersatta av väsentligt högre bidrag som beräknades enligt samma principer som gäller för statens bidrag till kommunerna för lärare, materiel och lokaler i gymnasieskolan. Genom dessa högre bidrag bedömdes det bli möjligt att ställa väsentligt högre krav än tidigare på utbildningens innehåll och kvalitet och dessutom öka tillgången på utbildningsplatser.

I promemorian föreslogs vidare ett särskilt studiestöd för elever i utbildning som förläggs till företag. I promemorian förutsattes att överläggningarna med arbetsmarknadsparterna skulle syfta till att utröna möjligheterna att med ett system av detta slag erbjuda utbildning inom gymnasieskolan för upp till 15 000 elever av varje årskull utöver dem som deltar i nuvarande gymnasiala utbildningar.

Överläggningarna med arbetsmarknadens parter har skett både i skriftlig och muntlig form. Skriftliga yttranden över den i augusti 1979 utsända promemorian har avgivits av Svenska arbetsgivareföreningen (SAF), Landsorganisationen i Sverige (LO), Tjänstemännens centralorganisation (TCO), Centralorganisationen SACO/SR och SHIO-Familjeföretagen. Samtliga organisationer delar uppfattningen att det är angeläget att öka utbudet av utbildning på arbetsplatser inom ramen för gymnasieskolan i syfte att göra denna attraktiv för alla ungdomar som slutar grundskolan.

Flera av organisationerna har samtidigt pekat på en rad problem som måste lösas för att detta skall kunna genomföras. LO förordade att gymnasieutredningen och studiestödsutredningen skulle ges i uppdrag att med förtur behandla dessa frågor. Förslaget till höjda statsbidrag för anordnande av företagsförlagd utbildning tillstyrktes eller lämnades utan erinran av organisationerna. Flera av dem framhöll samtidigt det stora behovet av ökade resurser till skolan för tillsyn och medverkan i utbildningen. SAF ställde sig tveksam till möjligheterna att få fram så många platser som förutsattes i promemorian. Detta borde dock undersökas ytterligare.

framhöll SAF. Förslaget att införa ett särskilt studiestöd för de berörda eleverna har avvisats av SACO/SR och mötts med större eller mindre tveksamhet av de övriga. Det önskvärda med en högre ersättningsnivå har visserligen inte ifrågasatts, men organisationerna har framhållit det angelägna i att detta ses i relation till studiestödet för övriga elever i gymnasieskolan.

I detta sammanhang vill jag nämna att sysselsättningsutredningen i sitt betänkande Sysselsättningspolitik för arbete åt alla (SOU 1979:24) bl. a. behandlat ungdomars utbildningssituation. Därvid har man betonat vikten av att gymnasieskolan ges sådan kapacitet att alla ungdomar kan få en minst tvåårig gymnasieutbildning, som innehåller både teori och praktik. För elever som så behöver bör utbildningar kunna skraddarsys där studie- och praktikperioder varvas. Utredningen har också behandlat bl. a. skolstyrelsens tvååriga uppföljningsansvar, studiestödet, behovet av praktikplatser och dessas arbetsrättsliga reglering.

2.3 Arbetsmarknadspolitiska åtgärder för 16- och 17-åringar

Statsrådet Mogård kommer senare i dag att redovisa hur man med hjälp av bl. a. de ändrade statsbidragsreglerna för inbyggd utbildning inom industri, hantverk samt handel och lärlingsutbildning som föreslås i arets budgetproposition kan erbjuda nya grupper av 16- och 17-åringar gymnasial utbildning. Hon kommer också att lägga fram förslag om särskilda introduktionsprogram för utbildning och individuell yrkesintroduktion under högst 40 veckor. Genom tillkomsten av denna individriktade resurs skapas möjligheter att ta emot en mycket stor andel av de ungdomar som lämnar grundskolan.

Mina förslag i det följande utgår från att gymnasieskolan redan fr. o. m. kommande hösttermin får resurser att i ökad utsträckning ta emot ungdomar i åldern 16–17 år som saknar arbete och erbjuda dem arbetsplatsanknuten utbildning. Det kan inte nog starkt framhållas att denna verksamhet om den skall bli framgångsrik måste bygga på en förtroendefull samverkan mellan skola, arbetsförmedling och andra myndigheter, arbetsgivare och fackliga organisationer. För detta finns redan i dag lämpliga samrådsorgan såsom SSA-råd, distriktsarbetsnämnder, yrkesråd osv.

I denna proposition läggs fast målsättningen att gymnasieskolan fr. o. m. höstterminen 1980 skall kunna erbjuda lämplig utbildning åt alla arbetslösa ungdomar i den årskull som har slutat grundskolan på våren samma år. Det är min förhoppning att denna målsättning skall kunna omsättas i verklighet i flertalet kommuner redan hösten 1980. Det torde emellertid för vissa kommuner vara så att man trots ambitiösa ansträngningar inte hinner med de förberedelser som erfordras för att förverkliga målet. Detta innebär att det även under det kommande läsåret kan komma att finnas visst behov av arbetsmarknadspolitiska insatser såsom beredskapsarbeten och arbetsmarknadsutbildning. Omfattningen av dessa blir beroende av hur kommunerna

lyckas med olika slag av insatser inom ramen för gymnasieskolan. Vid planering av både skolans och arbetsförmedlingarnas insatser är det väsentligt att åtgärderna utformas på sådant sätt att de bidrar till att främja jämställdhetssträvandena på arbetsmarknaden. De unga kvinnorna har mött särskilda svårigheter i övergången mellan skola och arbete och insatserna måste anpassas härtill.

Behovet av beredskapsarbeten varierar med konjunkturutvecklingen och från årstid till årstid. Arbetena skall kunna startas och avbrytas med kort varsel allt efter arbetsmarknadens utveckling. Beredskapsarbeten utgör som jag nyss nämnde tillfälliga tidigareläggningar och är inte avsedda för utförande av permanenta arbetsuppgifter eller som en normal insats för att ge sysselsättning åt ungdomar som har slutat grundskolan.

Beredskapsarbetena för ungdomar under 25 år ökade i omfattning under den senaste lågkonjunkturen för att under våren 1979 omfatta närmare 45 000 sysselsatta varav ca 11 000 16- och 17-åringar. Huvuddelen av beredskapsarbetena är offentliga arbeten, främst kommunala, men en betydande andel har också utgjorts av enskilda beredskapsarbeten vilka anordnas för ungdom enligt särskilda bestämmelser som regeringen har utfärdat.

I och med att 16–17-åringarna i första hand skall beredas utbildning i gymnasieskolan bör som jag tidigare har framhållit beredskapsarbeten i fortsättningen inte utnyttjas som ett reguljärt medel att sysselsätta dessa grupper av ungdomar efter grundskolan. Jag förordar därför att arbetsmarknadskungörelsen ändras så att beredskapsarbeten normalt inte skall kunna erbjudas ungdomar under 18 år. Som jag tidigare framhållit kan gymnasieskolans kapacitet lokalt variera så att det trots samverkan med andra kommuner kan vara svårt att inom rimligt reseavstånd tillgodose det behov av utbildning som föreligger. I den mån en sådan situation uppstår bör vissa begränsade möjligheter finnas att erbjuda även 16- och 17-åringar arbetslivserfarenhet genom beredskapsarbete i avvaktan på att lämplig utbildning eller arbete kan erbjudas. Det bör ankomma på regeringen att närmare ange under vilka förutsättningar dessa beredskapsarbeten skall förekomma och bedrivas.

Arbetsmarknadsutbildning och därmed rätten till utbildningsbidrag är f. n. i fråga om personer under 20 år förbehållen särskilt i arbetsmarknadskungörelsen närmare angivna grupper, nämligen flyktingar, handikappade och ungdomar med försörjningsbörda samt ungdomar som har rätt till ersättning från arbetslöshetskassa. Härutöver kan den som är under 20 år och är berättigad till kontant arbetsmarknadsstöd (KAS) beviljas arbetsmarknadsutbildning vid särskilt anordnade kurser (AMU-kurser). Under budgetåret 1978/79 deltog genomsnittligt ca 4 000 ungdomar under 18 år i arbetsmarknadsutbildning.

Lagen om kontant arbetsmarknadsstöd ger rätt till sådant stöd för den som under en framtid av tolv månader förvärvat arbetat i minst fem månader, men

också för den som i minst tre månader i anslutning till att han avslutat ungdomsutbildning stått till arbetsmarknadens förfogande som arbetssökande genom den offentliga arbetsförmedlingen. Enligt förarbetena till lagen (prop. 1973:56 s. 211) förstås med ungdomsutbildning minst genomgången grundskola jämte fullföljd gymnasial eller annan yrkesinriktad utbildning. Efter individuell prövning och efter samråd med skolmyndighet kan dock undantag göras från kravet på att en gymnasial utbildning skall vara fullföljd. Även den som genomgått grundskola och som sökt erhålla yrkesutbildning men inte kunnat komma i åtnjutande av för vederbörande lämplig sådan kan få kontant arbetsmarknadsstöd. Den senare undantagsregeln är tillämplig i huvudsak på 16- och 17-åringar.

För ungdomar i åldern 16–17 år gäller således f. n. att KAS kan utgå om man antingen förvärvat arbetat i minst fem månader (arbetsvillkoret), eller efter genomgången grundskola inte kunnat få lämplig gymnasial utbildning och varit arbetssökande i minst tre månader. Genom att gymnasieskolans utbildningsutbud, som föreslås, utökas och varieras kommer antalet ungdomar i åldrarna 16–17 år som uppfyller det sistnämnda av dessa båda villkor för KAS och därmed också för arbetsmarknadsutbildning att reduceras. I fortsättningen bör således KAS huvudsakligen kunna utgå till två huvudgrupper av ungdomar: de som uppfyller arbetsvillkoret och de som efter fullföljd gymnasial eller annan yrkesinriktad utbildning har varit arbetssökande i minst tre månader.

I enlighet med vad jag nu har anfört bör arbetsmarknadsutbildning för 16–17-åringar förekomma endast i undantagsfall. Detta bör komma till uttryck i arbetsmarknadskungörelsen på det sättet att möjligheten att erhålla arbetsmarknadsutbildning för den som är berättigad till KAS normalt endast bör gälla om vederbörande har fyllt 18 år. För 16–17-åringar bör således gälla att även om de är berättigade till KAS bör de endast i undantagsfall beviljas arbetsmarknadsutbildning, och då efter ingående prövning i samarbete med skolmyndigheterna. Även i dessa fall bör det ankomma på regeringen att utfärda närmare bestämmelser. Som grundregel för alla ungdomar under 20 år som uppfyller villkoren för KAS inkl. tremånadersvillkoret bör liksom nu gälla att de endast kan beviljas arbetsmarknadsutbildning vid särskilt anordnad kurs, AMU-kurs. I den mån s. k. kortkurser anordnas i fortsättningen bör utbildningsbidrag således inte utgå till eleverna, undantaget de elever som har intagits i de s. k. KUB-försöken, vilka successivt avvecklas. För handikappade, flyktingar och ungdomar med försörjningsbördor bör dock alltså gälla att de har rätt till arbetsmarknadsutbildning även hos annan utbildningsanordnare. Likaså bör invandrarungdomar som genomgår särskild sommarkurs (introduktionskurs) för gymnasieskola även i fortsättningen kunna få särskilt tilläggsbidrag utöver studiehjälp. I detta sammanhang vill jag erinra om att jag i årets budgetproposition föreslagit att kommunerna på samma villkor som gäller för inbyggd utbildning skall kunna utnyttja ledig utbildningskapacitet inom arbetsmarknadsutbildningen. Den-

na möjlighet bör som regel användas för att bereda ungdomar som inte är berättigade till utbildningsbidrag utbildning inom AMU när det finns vakanta platser.

Regeringen har genom särskilt beslut bemyndigat AMS och SÖ att för arbetsmarknadsutbildningens behov köpa utbildning i företag för ungdomar. Denna verksamhet har inneburit att ca 3 000 ungdomar har kunnat få en arbetsplatsförlagd utbildning. Verksamheten har varit av värde för de berörda men har ibland inneburit att en olycklig konkurrens om utbildningsplatser har uppstått mellan gymnasieskola och arbetsmarknadsutbildning. Hittills har gymnasieskolans möjligheter att köpa utbildningskapacitet varit mer begränsade än arbetsmarknadsutbildningens. De förbättrade statsbidrag som statsrådet Mogård föreslagit innebär att gymnasieskolans möjligheter till köp av utbildning väsentligt förbättras. För att undvika konkurrens om platserna bör regeringen föreskriva att SÖ får köpa arbetsmarknadsutbildning i företag för ungdomar endast i den mån som skolstyrelsen inte anser sig kunna inom ramen för gymnasieskolan erbjuda arbetsplatsförlagd utbildning eller annan utbildning inom yrkesområdet. En annan förutsättning bör vara att utbildningsresurser saknas vid AMU-kurser samt att en prissättning tillämpas som inte överstiger vad kommun betalar för motsvarande utbildning. I sammanhanget vill jag understryka vikten av att man lokalt bedriver ett intensivt samarbete mellan gymnasieskola, arbetsmarknadsutbildning och arbetsförmedling i dessa frågor.

I det nuvarande relativt gynnsamma konjunkturläget är arbetsmarknadspolitiken inriktad på att placera så många som möjligt i arbete på öppna marknaden. Denna inriktning gäller även beträffande 16- och 17-åringar. De insatser inom gymnasieskolan som statsrådet Mogård föreslår skapar möjligheter för arbetsförmedlingen att koncentrera sina insatser för 16-17-åringar till platsförmedlande åtgärder. Att hjälpa de arbetssökande till ett arbete på öppna marknaden är arbetsförmedlingens primära uppgift oberoende av den sökandes ålder.

Som jag tidigare har framhållit bör permanenta arbetsuppgifter utföras av personal som anställs på vanligt sätt, medan beredskapsarbeten bara kan ses som en tillfällig lösning under t. ex. ett lågkonjunkturläge. Om konjunkturen i framtiden skulle försämrats igen kan resurserna för att ordna beredskapsarbeten komma att behöva tas i anspråk för vuxna arbetslösa. F. n. går arbetsmarknadsutvecklingen mot det bättre och antalet beredskapsarbeten minskar. Det kan dock visa sig svårt att omedelbart finna arbete på öppna marknaden för de 16-17-åringar som har beredskapsarbete den 30 juni 1980. Jag förordar därför att som en engångsåtgärd statsbidrag motsvarande vad som utgår vid beredskapsarbete får utgå under ytterligare sex månader för de beredskapsarbeten för 16- och 17-åringar som pågär den 30 juni 1980 förutsatt att arbetena fr. o. m. 1 juli 1980 omvandlas till tillsvidareanställningar hos resp. huvudmän. Kostnaderna härför bör belasta det under tolfte

huvudtiteln uppförda anslaget Sysselsättningsskapande åtgärder, delprogrammet Beredskapsarbeten.

3 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att

1. godkänna de riktlinjer för åtgärder inom arbetsmarknadspolitikens ram för ungdomar i åldern 16–17 år som jag har förordat,
2. medge att bidrag enligt vad jag har förordat i vissa fall får utgå vid omvandling av beredskapsarbete till fast anställning.

UTBILDNINGSDEPARTEMENTET

Utdrag
PROTOKOLL
vid regeringssammanträde
1980-03-20

Föredragande: statsrådet Mogård

Anmälan till proposition om åtgärder för att främja ungdomars utbildning i gymnasieskolan m. m.**I Skolans roll i uppföljningsansvaret**

Chefen för arbetsmarknadsdepartementet har tidigare i dag redovisat det aktuella läget i fråga om arbetslösheten bland ungdomar och dess utveckling under 1970-talet. Jag vill särskilt betona vad han har sagt om svårigheterna på arbetsmarknaden för de ungdomar som helt saknar yrkesutbildning och/eller arbetslivserfarenhet.

Insatserna mot ungdomsarbetslösheten har i hög grad byggt på samverkan mellan utbildningspolitiken och arbetsmarknadspolitiken. En sådan samverkan är nödvändig, men när det gäller insatser för ungdomar med enbart grundskoleutbildning bör enligt min mening utbildningspolitiska åtgärder prioriteras. Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) och skolöverstyrelsen (SÖ) framhöll i en gemensam skrivelse våren 1979 bl. a. att ett större ansvar borde läggas på utbildningsväsendet. Samma uppfattning kommer till uttryck i den av utbildningsdepartementet och arbetsmarknadsdepartementet i augusti 1979 gemensamt framlagda promemorian Yrkesutbildning i företag för lediga jobb.

Jag delar den uppfattning som chefen för arbetsmarknadsdepartementet har redovisat, nämligen att beredskapsarbeten och arbetsmarknadsutbildning för ungdomar under 18 år normalt endast övergångsvis bör komma i fråga. Det kan inte heller uteslutas att det förhållandet att 16-17-åringar kunnat få del av de relativt generösa förmåner som utgår vid beredskapsarbeten och arbetsmarknadsutbildning kan ha haft den olyckliga effekten att vissa ungdomar lockats att avstå från att söka sig till gymnasieskolan.

Med anledning av propositionen om skolans inre arbete beslöt riksdagen våren 1976 att skolstyrelsen i samarbete med den lokala arbetsförmedlingen och sociala myndigheter skall bedriva en uppföljande studie- och yrkesorientering för att stödja ungdomar under 18 år som efter grundskola varken

studerar eller har arbete (prop. 1975/76: 39, UbU 1975/76: 30, rskr 1975/76: 367). Detta uppföljningsansvar för skolstyrelsen har efter förslag i propositionen om ny läroplan för grundskolan utvidgats till att bli övergripande och omfatta alla ungdomar i den aktuella åldern (prop. 1978/79: 180, UbU 1978/79: 45, rskr 1978/79: 422). En bestämmelse med denna innebörd har också införts i skolförordningen. Skolstyrelsens uppföljningsansvar för alla som slutar grundskolan är grunden för att förverkliga den av regering och riksdag fastlagda målsättningen att alla ungdomar skall garanteras erbjudande om utbildning, praktik eller arbete.

Om de ungdomar under 18 år som saknar arbete eller riskerar att bli arbetslösa i första hand bereds utbildning i gymnasieskolan, skapas förutsättningar att kraftigt begränsa arbetsmarknadspolitiska insatser såsom beredskapsarbete och arbetsmarknadsutbildning för denna grupp. Detta måste naturligtvis ske i den takt som gymnasieskolan klarar av att ta emot den nya gruppen av ungdomar. Man bör därför vara medveten om att det kan behövas en övergångstid för att de lokala skolmyndigheterna skall hinna planera och förbereda de nya utbildningsinsatser som är nödvändiga. Jag får här hänvisa till vad chefen för arbetsmarknadsdepartementet har anfört.

2 Förslag i årets budgetproposition

2.1 Gymnasieskolans dimensionering

Under senare år har antalet platser i gymnasieskolan ökat kraftigt. Antalet budgeterade elevplatser i årskurs 1 på linjer och i direkt grundskoleanknutna specialkurser om minst ett år (gymnasieskolans s. k. stora ram) utgjorde läsåret 1976/77 totalt 97 855. Av dessa fanns 29 848 på minst treåriga linjer, 16 332 på tvååriga teoretiska linjer samt 51 675 på tvååriga yrkesinriktade linjer och därtill hörande specialkurser. Antal budgeterade platser i relation till antalet 16-åringar utgjorde 94,6 procent. Innevarande läsår har för denna del av gymnasieskolan medel beräknats för att kunna anordna 120 850 intagningsplatser. Av sålunda budgeterat antal intagningsplatser har ca 114 000 kunnat läggas ut i kommuner och landsting varav ca 58 000 på yrkesinriktade studievägar. Antalet 16-åringar ökar mycket kraftigt inför nästa läsår, från ca 114 200 till ca 123 950. Jag har i budgetpropositionen räknat med att antalet intagningsplatser inom den grundskoleanknutna delen av gymnasieskolan skall motsvara 100 procent av antalet 16-åringar under nästa läsår.

Gymnasieskolans s. k. lilla ram, dvs. elevplatser i icke direkt grundskoleanknutna specialkurser och kurser kortare än ett år, har hållit sig tämligen konstant kring ca 30 000 årselevplatser fr. o. m. läsåret 1976/77 trots att ett stort antal utbildningsplatser fr. o. m. läsåret 1977/78 förts över till kommunal högskoleutbildning, främst inom vårdområdet. För nästa läsår föreslås denna del av gymnasieskolan omfatta 30 330 årselevplatser.

Jag vill även erinra om att gymnasieskolan fr. o. m. läsåret 1977/78 tillförts ett stort antal utbildningsplatser i form av s. k. korta yrkesinriktade kurser om högst 10 veckor, kurser för invandrarungdom och specialkursen Studievägar och arbetsliv, orienteringskurs. För läsåret 1980/81 har 3 000 årselevplatser beräknats för dessa slag av utbildningar.

Jag har i budgetpropositionen begärt att regeringen bemyndigas att - i den mån arbetsmarknadsskäl så påkallar - öka det totala antalet elevplatser i gymnasieskolan.

2.2 Nytt statsbidrag till inbyggd utbildning och försöksverksamhet med ny lärlingsutbildning

Gymnasieskolans undervisning i arbetsteknik eller annan undervisning med samma syfte kan enligt nu gällande föreskrifter förläggas till företag eller annan institution än gymnasieskolan, varvid företag eller institution tillhandahåller lärare, lokaler och materiel (inbyggd utbildning). Jag har i årets budgetproposition föreslagit vissa ändringar av bestämmelserna avseende inbyggd utbildning inom industri och hantverk samt handel och en försöksverksamhet med ny lärlingsutbildning (prop. 1979/80:100 bil. 12 s. 301).

En utgångspunkt för förslaget är att statsbidraget till inbyggd utbildning skall utgå per elev för det antal undervisningstimmar som skolstyrelsen inom ramen för timplanen för resp. studieväg beslutar förlägga till arbetsställe utanför skolan. En annan utgångspunkt är att statsbidraget för lönekostnader, materiel- och lokalkostnader i princip bör vara detsamma antingen skolstyrelsen förlägger utbildningen till företag eller till skolinstitution. Jag vill i detta sammanhang framhålla att dessa bidragsvillkor inte avses bli påverkade av förslaget i propositionen om kommunalekonomiska frågor inför 1981 i vad gäller slopande av statsbidrag till kommuner för bl. a. förhyrning av lokaler till utbildning inom industri och hantverk (prop. 1979/80: 90).

Med ett reviderat statsbidragssystem byggt på dessa principer kommer statsbidraget för en utbildningsplats inom de mest frekventa utbildningarna att kunna uppgå till 5-10 kr. per timme och elev.

För att förbättra samverkan mellan skola och företag samt tillsynen och uppföljningen av undervisningen skall skolstyrelsen enligt det föreslagna bidragssystemet inom ramen för det samlade bidraget kunna disponera högst 10 procent av lönekostnadsdelen.

Det individrelaterade statsbidraget för inbyggd utbildning, inom industri och hantverk samt handel, vilket även kan utnyttjas för mindre frekvent yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan, avses enligt förslaget även kunna användas för försöksverksamhet med ny lärlingsutbildning. Bidraget för lärlingsutbildningen skall utgå enligt i princip samma normer som gäller för jämförbar inbyggd utbildning i gymnasieskolan.

3 Ytterligare överväganden och förslag

3.1 Inbyggd utbildning på linjer och specialkurser inom industri och hantverk samt handel. Försöksverksamhet med ny lärlingsutbildning

I årets budgetproposition anförde jag att de utbildningsmöjligheter som kan erbjudas i företagen bör utnyttjas inom gymnasieskolan i större utsträckning än vad som sker f. n. För detta talar bl. a. att man därigenom kan erbjuda fler ungdomar utbildning utan att tvingas till kostsamma investeringar i lokaler och utrustning.

Ett annat väsentligt skäl är att gymnasieskolan härigenom kan erbjuda ett mer varierat utbud av utbildning och därmed kan antas bli mer attraktiv för de ungdomar som i dag inte söker sig till gymnasieskolan. Skolmiljön lockar inte dessa ungdomar. De vill i stället ha ett arbete men detta är ofta svårt att finna för dem som saknar yrkesutbildning. Jag är av den uppfattningen att en utbildning som har anknytning till arbetsställe utanför skolan skulle bli ett värdefullt alternativ för dessa ungdomar.

Genom att ha sin utbildning förlagd till ett eller flera företag/institutioner får eleven en inblick i förhållandena inom arbetslivet och ges samtidigt ökade möjligheter att meritera sig för en anställning efter genomgången utbildning. Gymnasieskolan kan då utöver att den ger yrkesutbildning också underlätta övergången mellan skola och arbetsliv. Det är väsentligt med hänsyn till att en av orsakerna till ungdomens svårigheter på arbetsmarknaden är att det i dag inte finns arbeten som på samma sätt som tidigare kan fungera som en inkörsport till arbetslivet.

De föreslagna nya statsbidragsreglerna för inbyggd utbildning och lärlingsutbildning öppnar nya möjligheter för samverkan mellan skola och arbetsliv samtidigt som hittills tillämpade undervisningsformer kan utnyttjas.

Vissa studievägar har ett utbildningsinnehåll som kräver lokaler, utrustning och övningstillfällen som inte kan erbjudas i skolinstitutionen. Dessa utbildningar skall som hittills och i enlighet med anvisningarna till timplanen anordnas på arbetsställe utanför skolan i form av *inbyggd utbildning*.

För övriga studievägar inom industri och hantverk har huvudregeln hittills varit att undervisningen anordnas i skolinstitution. SÖ har dock möjlighet att medge att undervisningen helt eller delvis får förläggas till arbetsställe utanför skolan i form av inbyggd utbildning även om detta inte angivits i timplanen. Denna möjlighet har främst utnyttjats då skolans lokaler och utrustning inte räckt till för ytterligare klasser. Förutsättningen har givetvis varit att ett tillräckligt antal utbildningsplatser kunnat anskaffas i företag. Vid ett utökat antal klasser på viss studieväg har detta som regel medfört att eleverna i den klass som tillkommit i inbyggd form fått huvuddelen av sin yrkesinriktade utbildning i företag, medan eleverna i övriga klasser på studievägen erhållit hela sin utbildning i skola (skolinstitution).

Den inbyggda utbildningen har inom sektorn industri och hantverk fått en

minskad andel sedan gymnasieskolan infördes. Under senare år har ca 10 procent av eleverna inom denna sektor deltagit i inbyggd utbildning.

De i budgetpropositionen föreslagna bidragsreglerna möjliggör nya anordningar där utbildningen delvis förläggs till skolinstitution och delvis till företag. Skola och företag kan då komplettera varandra och fler elever få arbetslivserfarenhet. Om t. ex. två klasser får sin utbildning helt i skolinstitution och ytterligare en klass skall inrättas med utnyttjandet av utbildningsplatser i företag, kan resurserna fördelas så att eleverna i de tre klasserna får en tredjedel av sin utbildning i företag och två tredjedelar i skolinstitution. Vid utökning från två till fyra klasser kan halva undervisningstiden förläggas till företag och halva till skolinstitution. Givetvis kan även annan fördelning av tiden i skolinstitution och i företag väljas.

Den redovisade utbildningsmodellen ger tack vare det individrelaterade bidraget också möjlighet att inom ramen för gällande bestämmelser öka elevantalet med exempelvis en halv klass och skapar därmed större möjligheter att anpassa utbildningen till aktuell efterfrågan och tillgång på utbildningsplatser. Det bör också vara möjligt att erbjuda enstaka elever utbildning på exempelvis lågfrekventa studievägar. Huvuddelen av utbildningen måste då ske på arbetsställe utanför skolan. Inom sektorn industri och hantverk samt handel finns kursplaner för ca 300 studievägar i dag. Ett stort antal av dessa studievägar kan betraktas som lågfrekventa.

Skolstyrelsen bör efter samråd med dem som berörs av frågan lokalt kunna bestämma i vilken omfattning undervisningen i yrkesinriktat ämne på studievägar inom industri och hantverk samt handel får anordnas som inbyggd utbildning. I budgetpropositionen utgick jag från att skolstyrelsens beslut skulle grundas på bemyndigande från SÖ. Nu avser jag emellertid föreslå regeringen att skolstyrelsen, utan sådant bemyndigande, i fråga om studieväg inom något av områdena industri och hantverk samt handel får bestämma i vad mån undervisningen i yrkesinriktat ämne skall anordnas som inbyggd utbildning utöver vad timplanen kan föreskriva. Skolstyrelsens beslut bör inte få medföra att personella och materiella resurser som finns för utbildningen vid gymnasieskolan (skolinstitution) inte blir utnyttjade.

Den försöksverksamhet med ny *lärlingsutbildning* som jag föreslagit i budgetpropositionen kommer i flera avseenden att utgöra ett komplement till övrig utbildning i gymnasieskolan. Försöksverksamheten skall avse bl. a. frågor om kursplaner, intagning av elev, betyg och kompetens.

De reguljära studievägarna i gymnasieskolan kan inte tillgodose utbildningsbehovet för verksamhetsområden där rekryteringsbehovet är förhållandevis lågt. Inom många yrken är rekryteringsbehovet så lågt att det, även om man ser till hel region eller hela riket, inte är tillräckligt för att på viss ort bilda underlag för en hel klass på en studieväg i gymnasieskolan. Detta gäller inte enbart traditionella hantverksyrken utan även ett stort antal yrken inom andra näringsgrenar. Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet utgick man allmänt från att hantverksyrken och yrkesspecialiseringar i det

närmaste skulle försvinna som en följd av den industriella utvecklingen. Gymnasieskolan skulle genom sin bredd täcka det huvudsakliga utbildningsbehovet. Under senare år har man dock framfört krav på att skolan bättre skall tillgodose utbildningsbehovet för hantverksyrken och liknande yrken. Vissa hantverksyrken riskerar att helt försvinna på grund av att det inte funnits möjlighet att utbilda ungdomar för dessa. Det visar sig även att helt nya yrkesområden successivt utvecklas i samband med tillverkningstekniska innovationer och att nya material och produktionssystem kommer fram. Lärlingsutbildningen kommer således att kunna omfatta både gamla och nya yrkesområden.

Lärlingsutbildningens individuella utformning, möjligheten till geografisk spridning av utbildningsplatserna och det förhållandet att intagning kan ske vid olika tidpunkter på året gör att lärlingsutbildningen bör bli ett värdefullt komplement till övriga studievägar i gymnasieskolan. Jag utgår från att den som genomgår lärlingsutbildning skall ges ledighet för att kunna följa annan undervisning i gymnasieskolan eller annan utbildning som är av betydelse för elevens utveckling och kompetens i yrket och för fortsatta studier. I exempelvis ämnena svenska och matematik bör de som deltar i lärlingsutbildning kunna bilda undervisningsgrupper tillsammans med elever på studievägar som helt har sin undervisning i skola. Om tillräckligt elevunderlag finns är det också möjligt att bilda särskilda undervisningsgrupper i dessa och liknande ämnen sammansatta av dem som deltar i lärlingsutbildning och inbyggd utbildning. Ämnena kan då även periodläsas. Detta kan visa sig nödvändigt om eleverna med tanke på reseavstånd o. dyl. skall kunna erbjudas undervisning i ifrågavarande ämnen.

SÖ har i uppdrag att undersöka vilka av nuvarande yrkesinriktade högst tvååriga studievägar som kan utformas både som sammanhängande utbildning och som *etapputbildning*. SÖ har, såsom jag redovisat i budgetpropositionen (s. 301), planer på att genomföra försök med det första året som en första etapp av några tvååriga studievägar i gymnasieskolan för att bl. a. studera vilken effekt en etappuppbyggd utbildning har på intresset för en viss utbildning. Jag bedömer att dessa försök kan få stor betydelse för arbetet med att anpassa skolan till de förändrade behov som jag inledningsvis redovisat. Den nya lärlingsutbildningen inom gymnasieskolan öppnar också möjligheter att kombinera en eller flera etapper på viss studieväg med lärlingsutbildning. Jag utgår från att SÖ, efter samråd med arbetsmarknadens parter, prövar olika kombinationer av etapputbildning och lärlingsutbildning inom ramen för den försöksverksamhet som skall bedrivas.

Skolförordningens och läroplanens bestämmelser om grupp- och klasstorlek skall självfallet gälla då skolan anordnar undervisning i ämne (delar av ämne).

Samma kvalitetskrav bör i princip gälla för utbildning i gymnasieskola som förlagts till företag som för utbildning i skolinstitution. Den utbildning som helt eller delvis ges i företag bör sålunda ha stor bredd och följa det innehåll

som anges i kursplanerna för resp. utbildning. Övnings- och arbetsuppgifter måste också ges med utgångspunkt i kursplanerna. Det bör ankomma på skolstyrelsen och den lokala skolledningen att tillse att kvalitetskraven upprätthålls. De ökade resurser för tillsyn, planering och uppföljning av företagsförlagd utbildning som föreslås i budgetpropositionen ger förutsättningar för att skolan skall kunna utöva sitt tillsynsansvar mer aktivt än hittills.

För att uppnå den eftersträlvade kvaliteten i utbildningen är det nödvändigt att det finns personal inom företagen som är kompetent att handleda och informera eleverna. Uppbyggandet av en sådan kompetens underlättas om det finns en långsiktighet i företagens utbildningsåtaganden, dvs. att företagen inte endast under enstaka år utan under en längre tidsperiod ställer utbildningsplatser till skolans förfogande. Det är naturligtvis också angeläget att de som i företagen har ansvaret för elevernas utbildning ges möjlighet till återkommande kontakter med skolans personal och kan ta del i den planeringsverksamhet som bedrivs i skolan. Behovet av fortbildning av berörd personal måste också uppmärksammas av såväl företag som kommun.

3.2 *Introduktion till utbildning och arbete*

De föreslagna nya statsbidragsreglerna för inbyggd utbildning inom industri och hantverk samt handel och för lärlingsutbildning öppnar, som jag tidigare framhållit, nya möjligheter för samverkan mellan skola och arbetsliv samtidigt som hittills tillämpade undervisningsformer kan utnyttjas. Det blir därmed möjligt att öka inslaget av arbetsplatsanknuten utbildning i gymnasieskolan, vilket jag betraktar som en viktig förutsättning för att skolan skall kunna förverkliga den målsättning beträffande 16-17-åringar som jag tidigare redogjort för.

I de fall de föreslagna utbildningsåtgärderna inte är tillräckliga och ungdomar trots insatser av arbetsförmedlingen inte lyckats få arbete krävs ytterligare insatser. Jag föreslår därför att kommuner med gymnasieskola genom statsbidrag ges möjlighet att anordna vad jag i det följande kallar introduktionsprogram för utbildning och individuell yrkesintroduktion.

Jag tar först upp frågan om *introduktionsprogram för utbildning*.

De ungdomar i åldern 16-17 år som saknar sysselsättning bör inbjudas till gymnasieskolan vid läsårets början och, om det anses lämpligt, även vid annan tidpunkt för introduktion till utbildning, praktik eller arbete. För dessa ungdomar bör introduktionsprogram för utbildning kunna anordnas.

Introduktionsprogram kan utformas på olika sätt. Det är naturligt att man lokalt ges så stor frihet som möjligt i det avseendet. Jag utgår dock från att man i många fall kommer att bygga vidare på erfarenheterna av de s. k. kortkurserna och låta introduktionsinsatserna få denna form. Ett introduk-

tionsprogram skall dock alltid omfatta orientering om gymnasieskolan, information om vakanser på linjer och specialkurser och om andra utbildningsalternativ. Programmet skall vidare ges ett sådant innehåll att det förbereder för fortsatta studier. Introduktionsprogrammet syftar till att skapa intresse för utbildning och kunskaper om olika utbildningsalternativ. Ett introduktionsprogram bör omfatta högst fyra veckor.

Från skolans sida bör man under tiden programmen pågår vidta erforderliga åtgärder för att bereda ungdomarna utbildning. Därvidlag bör i första hand vakanta platser på linjer och i specialkurser utnyttjas. Nya klasser bör även kunna inrättas om förutsättningarna härför föreligger. Ledig utbildningskapacitet inom arbetsmarknadsutbildningen bör likaledes tas till vara. Möjligheten att utnyttja det nya lärlingsutbildningssystemet bör också uppmärksammas.

I budgetpropositionen har jag beräknat medel för 3 000 årselevplatser i korta yrkesinriktade kurser m. fl. kurser. Med anledning av de förslag jag nu framlägger har jag funnit att, för att denna resurs skall kunna utnyttjas på ett flexibelt sätt, bestämmelserna för denna bör ändras enligt följande.

Erforderligt antal årselevplatser av denna resurs bör få omvandlas till ett statsbidrag per individ och därvid i bidragshänseende motsvara 1 500 kr. per individ och fyraveckorsperiod. Bidraget utgår för hel period om fyra veckor, även om eleven placeras i annan utbildning efter kortare tid. Bidraget bör kunna rekvireras med utgångspunkt i redovisat antal elever som deltagit minst en vecka i introduktionsprogrammet.

För elev som inte kunnat bli placerad i utbildning bör en *yrkesintroduktion* kunna anordnas i samverkan med företag, institutioner m. m. i syfte att ge erfarenheter och meriter för anställning. Denna introduktion skall innehålla utbildningsmoment för ifrågavarande yrke och ges en så långt som möjligt individuell utformning. Den bör kunna omfatta högst 40 veckor. De som deltar i yrkesintroduktion skall om de så önskar och utbildningsplats kan ställas till förfogande kunna följa undervisningen i allmänna ämnen i gymnasieskolan. För yrkesintroduktionen skall en verksamhetsplan upprättas efter samråd med de lokala planeringsråden. För planering, handledning, uppföljning o. dyl. föreslås ett nytt schabloniserat verksamhetsbidrag om 250 kr. per elevvecka (ca 40 timmar om 60 minuter) varav högst 20 procent får användas för skolledarkostnader, planering och uppföljning. Bidraget bör kunna rekvireras med utgångspunkt i redovisat antal elever och veckor.

Tills vidare bör introduktionsprogrammen och yrkesintroduktionen anordnas som försöksverksamhet med stöd av bestämmelser som regeringen meddelar särskilt. Dessa bestämmelser bör bl. a. innebära att nämnda introduktionsprogram resp. yrkesintroduktion organisatoriskt knyts till gymnasieskolan.

Det bör få ankomma på SÖ att noga följa verksamheten. Jag avser att föreslå regeringen att ge SÖ i uppdrag att före årsskiftet 1981/82 till regeringen komma in med en redovisning av hur introduktionsprogrammen

för utbildning och yrkesintroduktion har utformats m. m. under läsåret 1980/81. Det bör då bli möjligt att vid behov återkomma i frågan till riksdagen under första halvåret 1982.

Jag bedömer att behovet av att anordna s. k. korta yrkesinriktade kurser och specialkursen Studievägar och arbetsliv, orienteringskurs, genom de nu föreslagna introduktionsåtgärderna kommer att upphöra inom något år.

3.3 Dimensionering m. m.

Den kraftiga expansionen av gymnasieskolan - också sett i relation till antalet 16-åringar - har bidragit till att f. n. ca 80 procent av en årskull påbörjar gymnasial utbildning direkt efter grundskolan. Av de övriga får en del arbeten som är av den karaktären att de får fast fot på arbetsmarknaden. Man kan dock beräkna att 10-15 procent av årskullen 16-åringar varken genomgår utbildning i gymnasieskolan - annat än eventuellt i form av kortkurser- eller får en fast anställning.

Om skolan skall kunna ta ett ökat ansvar för de ungdomar som f. n. inte får gymnasial utbildning måste antalet intagningsplatser på yrkesinriktade studievägar ytterligare ökas. Som jag tidigare nämnt (se avsnitt 2.1) har regeringen på min föredragning i budgetpropositionen begärt att få riksdagens bemyndigande att - i den mån arbetsmarknadsskäl så påkallar - öka det totala antalet elevplatser i gymnasieskolan.

Om denna begäran bifalls av riksdagen avser jag att senare föreslå regeringen att öka den grundskoleanknutna delen av gymnasieskolan om 123 950 intagningsplatser med 7 000 platser. Det ökade antalet utbildningsplatser bör utnyttjas för yrkesinriktade studievägar och lärlingsutbildning. Möjligheten till inbyggd utbildning skall i första hand tillvaratas. Jag utgår från att SÖ i samma ordning som tidigare beslutar medge kommun att utöka gymnasieskolan med ytterligare nybörjarplatser inom den sålunda utökade ramen. Syftet med denna vidgade dimensionering av gymnasieskolans yrkesinriktade studievägar är att öka möjligheterna att bereda ungdomar under 18 år som är eller riskerar att bli arbetslösa utbildning i gymnasieskolan.

Ungdomar under 18 år som är eller riskerar att bli arbetslösa och som inte kan placeras i utbildning kommer som jag redovisat i det föregående att kunna erbjudas en individuell yrkesintroduktion om högst 40 veckor. Inom ramen för nyssnämnda bemyndigande beräknar jag att ca 5 000 årselevplatser kommer att behövas för sådana introduktionsåtgärder under nästa budgetår. Antalet platser bör ej vara maximerat utan knutet till behovet.

Antalet årselevplatser för korta yrkesinriktade kurser m. fl. kurser har, som tidigare redovisats, i budgetpropositionen angetts till 3 000. Inom denna ram bör även de föreslagna introduktionsprogrammen om högst fyra veckor rymmas.

Den vidgade dimensionering av gymnasieskolan för budgetåret 1980/81

som jag nu förordat kan beräknas leda till ökade kostnader på förslagsanslaget Driften av gymnasieskolor m. m. jämfört med vad som beräknades i årets budgetproposition. Merkostnaderna kan för budgetåret 1980/81 beräknas till ca 120 milj. kr.

De föreslagna åtgärderna ställer också krav på ökade kommunala insatser inom gymnasieskolan för de ungdomar under 18 år som är eller riskerar bli arbetslösa. Chefen för budgetdepartementet avser att i årets kompletteringsproposition senare i vår redovisa överväganden om den kommunala verksamhetens volymutveckling under de närmaste åren. Därvid kommer även effekterna av här föreslagna åtgärder att tas upp till behandling.

Antalet kommuner i landet är f. n. 279. Av dessa är 133 gymnasieortskommuner (g-ort), dvs. de har ett allsidigt urval av såväl treåriga och tvååriga teoretiska linjer som tvååriga yrkesinriktade linjer. Gymnasicundervisning utanför g-ort – omfattande yrkesutbildning i form av specialkurser, försöksverksamhet med linjer på icke g-ort eller försöksverksamhet med särskild samordnad gymnasieskola B-form – finns i 72 kommuner. Dessutom finns landstingskommunal utbildning förlagd till primärkommun som i övrigt saknar gymnasieskola i 11 kommuner samt en korrespondensgymnasieskola i Torsås kommun. Totalt finns således någon form av gymnasial utbildning i 217 av 279 kommuner.

Vad jag förordat om ökat utnyttjande av arbetsplatser utanför skolan och annan institution än gymnasieskolan för utbildningsändamål innebär inte någon förändring av hittillsvarande principer för lokalisering av gymnasial utbildning. Jag förutsätter dock att kommuner med gymnasieskola försöker utnyttja utbildningskapaciteten hos företag/institutioner i kommuner utan egen gymnasieskolutbildning i de fall det visar sig möjligt. Inom regeringskansliet pågår ett arbete om flexibel skolplanering, som också kan komma att beröra frågan om lokalisering av gymnasial utbildning.

3.4 Elevs arbetsrättsliga ställning vid inbyggd utbildning m. m.

En från flera synpunkter viktig fråga är om ungdomar som genomgår gymnasieutbildning som helt eller delvis är förlagd till företag skall vara anställda hos dessa företag när de utbildas där eller om de hela tiden skall betraktas enbart som elever i gymnasieskolan. Hur man ställer sig till denna fråga har konsekvenser för bl. a. anställningsskyddslagens och annan arbetsrättslig lagstiftnings tillämplighet. Efter samråd med chefen för arbetsmarknadsdepartementet får jag i denna fråga anföra följande.

I dag ser man på frågan på olika sätt inom olika utbildningsområden. Inom vissa branscher, t. ex. inom verkstadsindustrin, finns det kollektivavtal om utbildningen som innebär att eleverna i de flesta fall skall vara anställda i företagen. På andra utbildningsområden betraktar man inte elever som anställda när utbildningen är förlagd till en arbetsplats. Anställningsförhållande föreligger för elever i lärlingsutbildning.

Som jag tidigare redovisat utgör den inbyggda utbildningen en förhållandevis liten andel av den totala utbildningen inom industri och hantverk, nämligen ca 10 procent. Inte mer än drygt hälften av dessa 10 procent bedöms omfattas av anställningsavtal. På motsvarande studievägar inom handel och vard har praktiskt taget alla elever någon del – upp till omkring halva tiden – av sin utbildning i företag eller institution. Inom dessa områden förekommer dock inte något anställningsavtal som avser utbildningstiden. Eleverna betraktas således inte som arbetstagare. De i budgetpropositionen föreslagna ändrade reglerna för inbyggd utbildning innebär att utbildningen inom industri och hantverk mer kommer att likna den inbyggda utbildning som i dag förekommer inom handel och vård. Avsikten är att även inom industri och hantverk i princip ge alla elever viss del av deras utbildning i företag eller institution. Detta förhållande och kraven på ökad bredd och kvalitet i yrkesutbildningarna medför att eleverna kommer att vara i företagen och institutionerna under förhållandevis korta perioder och behöva växla mellan olika arbetsplatser. Enligt min mening bör därför huvudregeln vara att anställningsförhållande inte skall föreligga för elever i gymnasieskolan som helt eller delvis får sin utbildning på arbetsställe utanför skolan.

Det kan uppnås om följande riktlinjer tillämpas.

Skolan ombesörjer antagningen av elever till utbildningen och träffar överenskommelse om erforderligt antal utbildningsplatser med företag eller institutioner. Statsbidrag utgår på det sätt som jag tidigare har redovisat och skolan utövar tillsyn över utbildningen under hela utbildningstiden. Skolan placerar aktuellt antal elever hos företaget eller institutionen. Mellan företaget och eleven träffas inte något avtal. Studiestöd enligt nuvarande regler utgår till eleven under hela utbildningstiden. Eleven uppbär inte lön från företaget. Skolan kan omplacera elev till ett annat företag eller till utbildning inom skolan under viss tid. Företaget har att vända sig till skolan och begära omflyttning av elev om så behövs. Däremot kan företaget inte genom uppsägning eller avskedande direkt i förhållande till eleven bestämma, att utbildningen inte skall fortsätta hos företaget. Utbildningen följer skolarbetsåret och eleven får ledighet i form av ferier och inte i form av semester.

Att eleverna kanske i viss utsträckning som ett led i utbildningen deltar i det produktiva arbetet och att deras dagliga vistelse på arbetsplatsen följer företagets arbetstider, förändrar ingenting häri. Eleverna blir inte heller arbetstagare därför att de på samma sätt som de anställda får följa vad som gäller i fråga om arbetsledning. De anvisningar och instruktioner som ges till eleverna kommer för övrigt snarare att ha karaktären av undervisning än av arbetsledning i egentlig mening.

En följd av att eleverna inte får ställning av arbetstagare blir att den arbetsrättsliga lagstiftningen, t. ex. anställningsskyddslagen och semesterlagen, inte blir tillämplig på deras arbete eller på förhållandet mellan dem och företaget. I stället gäller de regler som bestäms genom överenskommelser

mellan företag och skola, genom anvisningar för utbildningen som utfärdas centralt och lokalt och genom samråd mellan skola, arbetsförmedling och andra myndigheter, företagen och de fackliga organisationerna.

Vad jag nu har sagt behöver dock inte utesluta att man bestämmer sig för en annan uppläggning på områden, där arbetsmarknadsparterna och berörda myndigheter finner det önskvärt. Man kan i samråd mellan berörda myndigheter och parterna på arbetsgivarsidan och arbetstagsarsidan finna att eleverna bör anställas redan under utbildningstiden, t. ex. för att underlätta övergången till fasta anställningar efter utbildningen. Vill man uppnå detta bör anställningsavtal träffas direkt mellan företag och elev. I sådana avtal reglerar man frågor om lön och andra anställningsvillkor på det sätt som är brukligt på arbetsmarknaden och som i övrigt bedöms behövt. Till grund för anställningsavtalen ligger i allmänhet, liksom på arbetsmarknaden i övrigt, kollektivavtal mellan de berörda arbetsmarknadsparterna.

Träffar man anställningsavtal på detta sätt och bestämmer man inte något annat, i kollektivavtal eller i avtalet mellan företaget och eleven, blir anställningen att betrakta som praktikarbete i anställningsskyddslagens mening. Det finns visserligen inte någon egentlig definition av begreppet praktikarbete i lagens förarbeten. Definitioner har däremot föreslagits i skilda sammanhang (se prop. 1977/78:164 s. 30). Sysselsättningsutredningen har t. ex. angett som kännetecken på en anställning för praktikarbete att den är förenad med utbildning och föreskriven i läroplan/utbildningsplan eller godkänd av arbetsmarknadens parter, vidare att den är handledd, gäller för en viss bestämd tidsperiod och är förlagd utom skolan. Frågan om man bör fastställa en definition behandlas f. n. av anställningsskyddskommittén (A 1977:01). Oavsett vad som blir följden av dess arbete är det emellertid enligt min mening klart att anställningar inom ramen för sådan gymnasial utbildning, som det här är fråga om, faller in under anställningsskyddslagens praktikarbetsbegrepp.

I och med att det rör sig om praktikarbete kan enligt 5 § anställningsskyddslagens avtal träffas om tidsbegränsad anställning. Lagens regler om tidsbegränsade anställningar blir därmed tillämpliga. Den som slutar en sådan anställning vid den avtalade utbildningstidens utgång kan enligt min mening inte göra anspråk på sådan företrädesrätt till ny anställning som behandlas i 25-28 §§ i lagen. Denna företrädesrätt förutsätter nämligen att anställningen har upphört på grund av arbetsbrist. Detta hindrar naturligtvis inte att det i och för sig kan vara en målsättning för alla berörda att praktikanställningen - särskilt om den är det sista momentet i utbildningen - skall vid utbildningens slut följas av en fast anställning. Rättsligt sett finns det inte heller något hinder mot att man redan från början väljer att avtala om en tillsvidareanställning. Det är önskvärt att det läggs fast en praxis för det berörda branschområdet genom kollektivavtal mellan arbetsmarknadsparterna. Man kan då närmare utforma regler för tillsvidareanställningen och behandla t. ex. vad som skall gälla om en elev inte vill fullfölja en påbörjad

utbildning eller om eleven inte fullföljer utbildningen på det sätt som man har planerat.

Vad jag hittills har sagt om elevernas arbetsrättsliga ställning tar sikte på inbyggd utbildning på gymnasieskolans linjer och specialkurser samt på den yrkesintroduktion som jag förordat i det föregående. För lärlingsutbildning gäller att den bygger på att anställningsavtal träffas mellan företaget och lärlingen. Väljer man att anställa lärlingar på det sätt som hittills har varit det vanliga är det angeläget med närmare bestämmelser i kollektivavtal, bl. a. därför att det kommer att bero av de närmare omständigheterna i vilken utsträckning anställningarna får tidsbegränsas såsom anställningar för praktikarbete.

3.5 Frågor om studiestöd

Vad gäller studiestöd får jag efter samråd med chefen för utbildningsdepartementet förorda följande.

De ungdomar som deltar i introduktionsprogram för utbildning eller yrkesintroduktion liksom i korta yrkesinriktade kurser samt specialkursen Studievägar och arbetsliv, orienteringskurs, bör erhålla studiestöd enligt studiestödslagen och studiestödsförordningen under denna tid.

I promemorian Yrkesutbildning i företag för lediga jobb föreslås att ett särskilt studiestöd skall införas och utgå till arbetslösa ungdomar som deltar i utbildning i gymnasieskolan. Som skäl anförs att ett särskilt bidrag kan vara nödvändigt i vissa fall för att göra det tillräckligt attraktivt för arbetslösa ungdomar att delta i utbildning inom gymnasieskolan.

Studiestödsutredningen kommer inom kort att framlägga förslag om förbättringar av studiehjälpen, och förslaget om ett särskilt studiestöd för arbetslösa ungdomar bör prövas i samband med detta. Jag är mot denna bakgrund inte nu beredd att förorda att ett särskilt studiestöd införas.

4 Hemställan

Jag hemställer att regeringen

dels föreslår riksdagen att

1. godkänna vad jag har förordat om introduktionsprogram för utbildning och statsbidrag för detta.
2. godkänna vad jag har förordat om yrkesintroduktion och statsbidrag för denna.
3. godkänna vad jag har förordat om studiestöd till ungdomar som deltar i introduktionsprogram för utbildning och yrkesintroduktion.

dels bereder riksdagen tillfälle att ta del av vad jag i övrigt har anfört om insatser för att främja ungdomars utbildning.